

ÁLLAMTUDOMÁNYI

MŰHELYTANULMÁNYOK

2016. évi 4. szám

Jakab Éva

A menedékjog gyökerei a görög jogi kultúrában

Nemzeti Közszolgálati Egyetem · National University of Public Service
Budapest

ISSN 2498-5627
www.allamtudomany.hu

A menedékjog gyökerei a görög jogi kultúrában

Bevezetés

XIV. cikk (3) Magyarország – ha sem származási országuk, sem más ország nem nyújt védelmet – kérelemre menedékjogot biztosít azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban vagy a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetve politikai meggyőződésük miatt üldöznek, vagy az üldöztetéstől való félelmük megalapozott.²

A menedékjog modern szabályozása hosszú történelmi fejlődés és nemzetközi egyezmények terméke, amelyek a nemzeti jogok hatályos megoldásait lényegesen meghatározzák.³ A közelmúlt migrációs válsága új helyzet elé állította az európai államokat és társadalmakat, politikai döntések és törvényhozási aktusok sorát indukálva. A menedékjog történeti gyökereinek felidézése segíthet a jogintézmény alapvető tartalmának és struktúrájának mélyebb megértésében. Jelen tanulmány a menedékjog korai megjelenési formáit mutatja be, visszanyúlva az európai jogi kultúra ókori gyökereihez.⁴

1. Ius humanum – ius divinum: menedékjog az emberi és isteni jog határán

Külön gazdag, ősi családból származó fiatal politikus volt, aki a Kr.e. 7. századi Athén vezető arisztokrata köreihez tartozott. A történetírók tanúsága szerint Kr. e. 642-ben Olimpionike, győztes volt az Olimpiai Játékokon, homlokát babérkoszorúval övezték és nevét kőbe vésett feliratokba foglalták. Néhány évvel később, amikor Athén politikai elitje ismét Olimpiába utazott, hogy versenyzőként vagy nézőként élvezze a vetélkedést, Külön barátaival a poliszban maradt és politikai kalandba kezdett. Egy sebtében toborzott csapattal megrohanta az Akropoliszt, el is foglalta a fellegvárat és deklarálta a hatalomátvételt.

Az utókor, a kétszáz évvel későbbi demokratikus Athén történetírói hangsúlyozzák, hogy Külön *türannosz*, egyeduralkodó akart lenni, hisz apósa, a megarai Theagenész is *türannosz* volt.⁵ Kétségtelen, hogy a fennálló közhatalmi rend megváltoztatása, a hatalmi pozíciók újraelosztása lehetett a célja, bár – források hiányában – aligha alkothatunk hű képet arról,

¹ egyetemi tanár, az MTA doktora, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Szegedi Tudományegyetem

² Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XIV. cikk.

³ Vö. JAKAB A., Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei, Budapest 2011; TÓTH J., Menedékjog, in: Az Alkotmány kommentárja II, Budapest 2009, 2354-2361.

⁴ A jog és kultúra összefüggéseihez v.ö. R. COTTERRELL, Comparative Law and Legal Culture, in: M. Reimann – R. Zimmermann (ed.), The Oxford Handbook of Comparative Law, Oxford 2006, 709 pp. A jogösszehasonlítás és a jogtörténet gyümölcsöző kapcsolatát tárgyalja J. GORDLEY, Comparative Law and Legal History, ib. 753 pp.

⁵ Thuküdidész, A peloponnészoszi háború 1,126.

hogy milyen mértékben akarhatta növelni a hatalom koncentrációját az akkori alkotmányos rend rovására.

A lázadók számítása nem vált be, mert a polisz környékén lakó, földműveléssel foglalkozó athéni polgárok a hír hallatára a városba özönlöttek és körülzárták a fellegvárat. Külön és társai reménytelen helyzetbe kerültek, hisz az Akropoliszon sem élelem, sem ivóvíz nem állt rendelkezésükre. Az idő múlásával többen éhen vagy szomjan haltak, majd Külön és testvére az éj leple alatt megszökött, elhagyva társait. A még életben lévők végső elkeseredésükben Athena Poliasz, a polisz védnökének számító istennő oltárához menekültek és az oltárra telepedtek.⁶ Kiszolgáltatott, reménytelen helyzetükben így kerestek oltalmat az ostromlók bosszúja, a biztos halál elől.

Az ókori görög világban a vallási kultusz megtestesítői, az isteneknek szentelt oltárok, épületek, ligetek vagy istenszobrok szentek és sérthetetlenek voltak. E sérthetlenség kiterjedt minden menedéket kereső személyre, aki szorongatott helyzetében az istenség védelmét kérte.⁷

A szakrális helyek oltalmának igénybe vétele rituális cselekményekben nyilvánult meg, amelyet a források a *hikeszia* névvel illetnek: az oltalomkereső gyapjúval körülfont ágat tartott a kezében, az oltárhoz ment, abba kapaszkodott vagy egyenesen ráült. A *hiketueo* ige jelenti az ősi rituális cselekmények végzését, a *hiketész* maga az oltalomkereső személy.⁸ A szakrális rítus címzettje mindig maga az istenség, akinek a szentélyét a menedéket kérő felkeresi. A gyapjúval körülfont ágat az oltárra helyezve kér védelmet az istentől; a jelképes cselekményekkel szólítja fel az istent az aktív beavatkozásra.⁹

A menedékjog terminológiája és gyakorlata azonban már az ókorban is sokrétű volt, és korról korra változott az egyes terminus technicusok jelentése is. Az ógörög nyelvben az *aszúlia*, *aszúliaosz*, *aszúlosz*, *aszúlétosz* szavak is a menedékjog összefüggésében használatosak; a főnévi és melléknévi formák egyaránt valamely személy vagy hely sérthetlenségét fejezik ki. A szavak etimológiai gyökere a *szülein* ige, amely jogi kontextusban Athén klasszikus, jogilag fejlett periódusában is a megengedett önhatalmat jelentette. Így például a hitelező a nemfizető adóست megragadhatta (kézrátétel), és adósrabszolgaságba hurcolhatta (*szülein*), ami a végrehajtás része volt.¹⁰ A *szülein* tagadása, megtiltása az *aszúlia*, az erőszak alkalmazásának tilalma. Az *aszúliaosz* olyan személy, aki valahol *aszúlumot*, menedéket élvez, ezért nem vezethető el, önhatalom vele szemben jogszerűen nem alkalmazható. *To*

⁶ Thuküdidész, A peloponnészoszi háború 1,126.

⁷ Az oltárhoz való menekülés már az Ószövetségben is a menedékkérés jelképe, v.ö. CH. TRAUlsen, *Das sakrale Asyl in der Alten Welt*, Göttingen 2004, 19 pp.

⁸ A. CHANIOTIS, *Die Entwicklung der griechischen Asylie: Ritualdynamik und die Grenzen des Rechtsvergleichs*, in: L. Buckhardt – K. Seybold – J. von Ungern-Sternberg (Hg.), *Gesetzgebung in antiken Gesellschaften*, Berlin 2007, 233-234; M. HALM-TISSERANT, *Réalités et imaginaire des supplices en Grèce ancienne*, Paris 1998.

⁹ TRAUlsen 2004, 140 pp.

¹⁰ G. THÜR, *Gerichtliche Kontrolle des Asylanspruchs*, in: M. Dreher (Hg.), *Das antike Asyl. Kultische Grundlagen, rechtliche Ausgestaltung und politische Funktion*, Wien 2003, 23-36; D.M. MACDOWELL, *The Law in Classical Athens*, London 1978, 237-240.

aszülosz a menedéknyújtás joga, amellyel számos görög szentély rendelkezett közmegegyezés alapján.¹¹

A görög terminológiát vette át a latin nyelv is: a római források *asylum*nak neveznek minden menedékhelyet, ahová oltalomkereső személyek vagy csoportok menekülhetnek.¹²

Külön kísérlete az alkotmányos rend megdöntésére és a tragikus végű ostromzár, az Akropoliszon kiéheztetett pártütők tragédiája paradigmává vált a görög politika- és jogtörténetben. Az ókori történetírók, Thuküidész, Hérodotosz, Plutarkhosz és Pauszanasz részletesen tudósítanak az esetről – olyan koncepciókra utalva, amelyekben már a modern kori menedékjog ismérvei is fellelhetők. A pártütők teljesen kiszolgáltatott helyzetükben, végső szorongatásukban, a közvetlenül és brutálisan fenyegető, élet elleni erőszak árnyékában döntöttek úgy, hogy az oltárhoz menekülve oltalmat kérnek. Üldöztetésük részben politikai meggyőződésükre, részben bizonyos társadalmi csoporthoz való tartozásukra vezethető vissza. Fatálisan megghiúsult (de hitük szerint jogos) céljuk a közhatalom gyakorlásának megváltoztatása volt. Jogállami keretek között (és a klasszikus athéni demokrácia alkotmányos rendjében is) politikai perben kellett volna felelniük tettük következményeiért. Azaz az üldözöttek mai fogalmaink szerint is joggal kértek oltalmat a felbőszült tömeg ellen, amely felkoncolásukra törekedett.

Az ókori menedékjog, a *hikeszia* egyik lényeges vonása, hogy az oltalmat kérők alanyi köre kezdetben nem esett semmilyen korlátozás alá. Bárki az istenség védelmét kérhette, függetlenül attól, hogy arra valóban rászolgált-e, hogy az üldözők jogos vagy jogellenes cselekmény miatt voltak-e a nyomában. A menedékjog tehát modern fogalmaink szerint alanyi jognak minősült. Ha az oltalomkérő elérte a szent helyet, ha fizikai kapcsolatba tudott lépni a szent tárgygal (oltárral, szoborral), sérthetetlené vált és feltétlen oltalmat nyert. Üldözői megállásra kényszerültek a szentély kapujában.

Az oltalmat kérő általában nem állt egyedül az istenség előtt, hanem a szentélyben jelen lévő papok, szolgák, az üldözők és nézelődők szeme előtt végezte el az oltalomkérő rítust.¹³ A rituális cselekmények a társadalmi környezet felé is szignalizáltak, hogy az oltalomkereső kilépett a világi valóságból és egy átmeneti, kivételes állapotba került, amelyet az isteni jog ural.

Az oltalomkereső a rituális cselekmények elvégzésével, az isteni oltalomért folyamodással átlépte az „emberi jog” (*ius humanum*) határát és átlépett az „isteni jog” (*ius divinum*) szférájába. A külső társadalom és a világi jog írott vagy íratlan normái ettől a pillanattól érvényüket veszítették rá vonatkozóan, hisz az isteni jog ősidők óta létező és népek fölötti (a világi hatalmak határain átnyúló) szabályai uralkodtak a szent helyeken.¹⁴ A szakrális jellegű

¹¹ Átfogó áttekintést nyújt K.J. RIGSBY, *Asyilia. Territorial Inviolability in the Hellenistic World*, Berkeley 1996, 1-30.

¹² Vö. FINÁLY HENRIK, *A latin nyelv szótára*, Kolozsvár 1858.

¹³ CHANIOTIS 2007, 235.

¹⁴ A szentélyek sérthetlenségét a görögök még háború idején is tiszteletben tartották, v.ö. például Thuküidész, *A peloponnészoszi háború* 1,97-98.

védelem attól sem függött, hogy a menedéket kérő az adott polisz-állam vagy más állam polgára volt-e.

A *hikeszia* tehát első pillantásra feltétlen és korlátlan, a pozitív jogot áttörő, azt korlátozó intézménynek látszik, amely a közhatalommal is dacolt, függetlenül az oltalomkeresés világi mércével mérve „igazságos” vagy „igazságtalan” voltától.

2. Kiúttalan menedék?

A *hikeszia* gyakorlatáról rendelkezésre álló szövegeket alaposabban megvizsgálva kitűnik, hogy az elméletileg feltétlen és korlátlan szakrális oltalom a gyakorlatban több tényező által is behatárolódott. Mivel az oltalom alapja, a sérthetlenség fizikailag valamely szent helyhez kapcsolódott, csak a szentély határain belül hatott: amint az oltalomkereső eltávolodott a szent tárgytól, amint azzal fizikai kapcsolata megszűnt, újra üldözői martalékává válhatott.

Ezt mutatja Külön fent elemzett pártütésének tragikus kimenetele is. Az éhségtől és szomjúságtól haldokló harcosok ugyan oltalmat találtak Athéna Poliasz oltáránál, de helyzetük továbbra is elég kilátástalan maradt. Az istennő sem étellel, sem itallal nem tudta ellátni őket; az üldözők, azaz az arkhónok, a városi őrség és a felbőszült tömeg is fenyegető közelségben maradtak. A szentélybe menekülő, az oltárt vagy az istennő szobrát megragadó oltalomkereső ugyan *aszülosz* volt, sérthetetlen, akivel szemben tilos volt erőszakot alkalmazni – de az alapvető konfliktus ezzel még nem oldódott meg.

Sőt, a *hikeszia*, a menedék igénybe vétele még újabb feszültség forrásává is válhatott. Külön társai esetében Athén előljárói és polgárai egyre inkább aggódtak, hogy a legyengült pártütők esetleg az oltáron hálnak meg, ezzel azt beszennyezve és megszentésgtelenítve, ami komoly veszélyt hozhat az egész közösségre (*miaszma*).¹⁵ Hérodotosz így tudósít a végkifejletről:

„Az örködéssel megbízott athéniak, látva, hogy a szentélyben tartózkodók már a halál küszöbén vannak, azzal az ígérettel, hogy nem lesz bántódásuk, kicsalták, majd elvezetve megölték őket.”

„...oltalomkeresők gyanánt az istennő oltárához menekültek, de elhurcolták őket.”¹⁶

Külön társai esetében Athén vezetői, élükön Megaklésszel (aki az Alkmeónidák családjából származott) cselhez folyamodtak. Szabad elvonulást ígértek, hogy kicsalják a pártütőket a szentélyből. Azok nem bíztak egészen az ígéletben, ezért gyapjúfonalat kötöttek az oltárhoz, és azt legombolyítva, abba kapaszkodva ereszkedtek le az Akropoliszról (az istenséggel való mégoly laza fizikai összeköttetés is biztosította az oltalmat). Az Erünniszek temploma előtt elhaladva azonban hirtelen elszakadt a fonál. Erre az arkhónok elrendelték, hogy ragadják meg és hurcolják el őket – hisz az istennő szemmel láthatóan levette róluk védelmező kezét. A dühöngő tömeget azonban nem lehetett megfékezni, megkövezték és lemészárolták a

¹⁵ A. CHANIOTIS, *Conflicting Authorities. Asyilia between Secular and Divine Law in the Classical and Hellenistic Poleis*, *Kernos* 9 (1996) 70-72.

¹⁶ Thuk. 1,126.

legyengült, fegyvertelen embereket. Közülük többen újra eljutottak egy oltárig, de nekik sem kegyelmeztek:

„Azt a néhányat pedig, aki menet közben a »Tiszteletreméltó Istennők« oltáraihoz menekült, ott végezték ki.”¹⁷

Ennek ellenére megölték az oltalom keresőket, s a gyilkosság bűne aztán az Alkmeónidákat terhelte...”¹⁸

A politikai konfliktus tehát a pártütők teljes megsemmisítésével ért véget. A tragédia újabb feszültség forrása lett, a társadalmi béke megbomlott. A feltüzelt tömeg mészárlása a menedéjog súlyos megsértését jelentette, ami az istenek haragját és bosszúját helyezte kilátásba. A tettesek és az áldozatok többnyire Athén előkelő, vezető családjainak sarjai voltak – ami a sértett rokonok vérbosszúra irányuló törekvéseit váltotta ki. A közösség ellenséges csoportokra szakadt szét, ami kis híján az athéni állam vesztét okozta (Thuk. 1,126):¹⁹

„Ezeket az embereket és utódaikat szentségtörőknek, az istennő ellen vétkezőknek nevezték. Utóbb az athéniak száműzték ezeket az istenkáromlókat, sőt, később a lázongó athéniak segítségével a lakedaimóni Kleomenész az élők elűzése után a holtak csontjait is kiásatta és kidobatta.”

Az athéni demokrácia formálódásának kezdeti küzdelmeit tükröző eset jól mutatja, hogy az ókori menedéjog a világi (jogi) és a vallási, szakrális normák határmezsgyéjén elhelyezkedő intézmény volt.²⁰ *Aszúlia*, menedékhely gyanánt mindig valamely szent hely vagy istenszobor szolgált. Az oltalom feltétele a szoros fizikai kapcsolat létesítése az istenséget megtestesítő szent dologgal. Az oltalom csak addig állt fenn, amíg a fizikai kapcsolat létezett. Ha az oltalomkereső éhség, szomjúság vagy lelki kételyek hatására elhagyta a szentélyt vagy elengedte az oltárt, szobrot – a *szülein*, az önhatalmú megragadás és elhurcolás vele szemben jogszerűen végrehajthatóvá vált. Az oltalomkeresés tehát alapjában csak ideiglenes menedéket biztosított, a közvetlenül fenyegető fizikai erőszak (megsemmisítés) ellen védett. Viszont mind a szentély, mind a közösség számára kényelmetlenné, sőt veszélyforrássá válhatott, ha az oltalomkereső (különösen nagyobb létszámú csoport) huzamosabb ideig a szentélybe szorult.

A *hikeszia* archaikus intézmény, amely kezdettől fogva összefonódott a *miaszma* fogalmával. A menedéjog a görög poliszok korai fejlődési szakaszában az önkényes, önhatalmú jogérvényesítés korlátjaként jelentkezett. A társadalmilag és jogilag megengedett önségélyt, a

¹⁷ Thuk. 1,126.

¹⁸ Hérodotosz, A görög-perzsa háború 5,71. További tudósítások az eseményről: Plutarkhosz, Szolón 12,1-3; Pauszaniász 1,28,1.

¹⁹ Igen valószínű, hogy a tartós társadalmi feszültség elsimítása érdekében született meg Drakón híres törvénye az emberölésről, vö. G. THÜR, Die Todesstrafe im Blutprozess Athens, JJP 20 (1990) 143-156.

²⁰ V.ö. CHANIOTIS 1996, 68.

vérbosszút szorította korlátok közé, hisz az üldözött a szentélyben ideiglenes oltalmat talált és ezzel késleltette az üldözők bosszúját, amely fizikai megsemmisítéssel fenyegetett. A szentély mind a közhatalom gyakorlójától, mind személyes ellenségeitől védte az oltalomkeresőt. A bosszú vagy megtorlás kivitelezését akadályozta a szakrális oltalom; az oltalomkereső ezzel időt nyert és próbálta bírósági vagy választott bírói útra terelni a vitát.²¹

A közösség számára kellemetlenné vált oltalomkérők diplomatikus eltávolításáról több forrás is tudósít. Nem ritkán maga az istenség működött közre a menedékjog megvonásában – ami általában jóshelyek felkeresésében és az orákulum bölcs kinyilatkoztatásában manifesztálódott.

Az egyik korai és nevezetes eset erre az úgynevezett „Mantineiai ítélet” (IG V 2, 262), amely a Kr.e. 5. század közepén keletkezett és feliratos forrásban maradt ránk. Mantineai Árkádiában, a Peloponnészoszi félsziget belsejében, az akkori világ egyik elmaradott részén fekvő település volt, amelynek határában Athéna Alea istennő szentélye állt.²² A polisz jogrendszerét elzárt földrajzi helyzete következtében archaikus vonások jellemezték. A ránk maradt felirat bonyolult, nehezen értelmezhető, nehézkes dialektusban íródott szövege az alábbi tényállásra enged következtetni.²³ Tisztázatlan körülmények között Athéna Alea szentélyébe menekült több férfi és egy kislány, akiket egy nagyobb csoport (feltehetően fegyveresen) üldözött. A menekülők a *hikeszia* fent ismertetett szabályai szerint menedéket kerestek, de felbőszült üldözőik nem tisztelték a szent helyet, behatoltak és mindenkit lemészároltak. Egy ilyen véres tett mindig a bosszú láncolatát váltja ki – ezért az elkövetők, tettük súlyától megrettenve, elbarikádozták magukat a szentélyben. Sőt, a szöveg arra enged következtetni, hogy a tettesek fiúgyerekeit is gyorsan odamenekítették a rokonok, nehogy a városban a vérbosszú áldozataivá váljanak.

A tényállásból nyilvánvaló, hogy a *hikeszia* a gyilkosoknak is nyitva állt – holott vér tapadt a kezükhöz, sőt az istentelenség (*aszebeia*) bűnébe estek a szentély megszenteltségének által.²⁴ Nyilvánvaló, hogy sem a közösség, sem a szentély személyzete (papok, alkalmazottak) nem örült az ambivalens menedékkérőknek. A világi hatóságok (a polisz tisztségviselői) nem mertek beavatkozni – hisz az emberölési per megindításához el kellett volna hurcolni a tetteseket a szentélyből. Problémás lehetett az egész ügy tisztázása is, hisz nagyobb társadalmi csoportok involválódtak a konfliktusba (szinte polgárháborús feszültség keletkezett). Az egyetlen kiút a szentélynél működő „isteni igazságszolgáltatás” igénybe vétele volt. Ehhez tudnunk kell, hogy a jogfejlődés korai szakaszában számos példa található az orákulumok, jóshelyek által hozott ítéletekre²⁵ – itt is egy ilyen ősi igazságszolgáltatási modellről van szó. Maga az istennő nyilatkozott az orákulumon keresztül a szentségsértők ügyében:

²¹ THÜR 2003, 24.

²² M. JOST, Sanctuaires et cultes d'Arcadie, Paris 1985.

²³ A forrás értelmezéséhez v.ö. R. KOERNER, Inschriftliche Gesetzestexte der frühen griechischen Polis, Köln 1993, 96-99; G. THÜR – H. TAEUBER, IPArk 8, IG V 2, 262, Wien 1994, 75-94; CHANIOTIS 1996, 75-77.

²⁴ G. THÜR, DNP 2, 1997, 77: az istenek tiszteletének megsértése bűncselekménynek minősült, például a szent helyek és kegytárgyak megszenteltségének megsértése, az állami vallási kultusz elleni izgatás.

²⁵ V.ö. H.J. WOLF, ZRG RA 87 (1970) 462 pp.; M. GAGARIN, Early Greek Law, Berkeley 1986, 28 pp.

„A következőket elítéltük Alea javára: Sziszürnosz, Szoldész, Philomelidész, Thekoszmosz, Arisztomakhosz, Droméasz, Sztilpasz, Phanusz, Adrantosz, Antilaidasz, Bathisz, Heszklarosz, Themandrosz. Akit az orákulum elítél vagy majd (bírói) döntés útján elítélnek, annak a vagyona rabszolgáival együtt az istennőé legyen, a házait pedig, amelyekkel bír, osszák szét. Amennyiben mi, az istennő és a dikasztai, a következők szerint elítélendőknak ítéletet adunk, ők kötelesek örökre távol maradni a szentélytől, azt kiengesztelni. Aki ettől eltér, az legyen átkozott ... Aki az akkor meggyilkoltak gyilkosai közül a szentélyben van, akár maga, akár finemű utódai közül valaki, legyen az akár a férfiak, akár a lány gyilkosa, az orákulum szerint legyen elítélve; ha nem gyilkos, akkor kegyelmezzenek neki ...”

A felirat tizenhárom személy nevét említi és megállapítja bűnösségüket a gyilkosságokban: ezek a férfiak nemcsak jelen voltak, hanem gyilkoltak, saját kezükkel öltek. Ezen tizenhárom személynek az ingó és ingatlan vagyona elkobzásra kerül a szentély javára, valamint ők és finemű utódai kötelesek örökre távol maradni a szentélytől – azaz száműzetésbe menni.²⁶ Ha bárki visszatérne, átkozottnak számít, nem vehet részt a kultikus cselekményekben és szabadon bárki által megölhető.²⁷ Tehát a közösség létét veszélyeztető csoportos fegyveres erőszak nem az elkövetők fizikai megsemmisítésével, hanem a *miaszma* szempontjából semleges megoldással, a „vértelen” száműzetéssel került orvoslásra.

A Mantineiából származó, ősi nyelvezetű és archaikus jogi gondolkodásmódot tükröző ítélet jól szemlélteti, hogy a *hikeszia* által biztosított szakrális oltalom az igénybe vétel pillanatában ugyan feltétlen, azaz akár a tetten ért gyilkost is megilleti. De a társadalmi környezet, a közösség már a jogfejlődés korai periódusában is kialakított olyan mechanizmusokat, amelyek a szakrális oltalom jogalapját és társadalmi fenntarthatóságát (az egész közösség alapvető érdekeire fókuszálva) mérlegelték, felülvizsgálták. Figyelemre méltó, hogy a kiérlelt döntés ítélet formájában fogalmazódott meg: az orákulum révén maga az istennő mondott ítéletet és utasította ki a nemkívánatos oltalomkérőket.

3. Szakrális menedék – világi mérlegelés

Az orákulumot sokszor államközi viszonylatban is segítségül hívták a politikailag kényes menedékjogi esetek megoldásához. Köztudott, hogy a Kis-Ázsia tengerpartján fekvő görög poliszok állandó harcban álltak a perzsákkal. Egy ilyen háborús konfliktusban a híres hadvezér, Paktüész Szardiszból Kümébe menekült Kürosz elöl, és oltalmat kért az ottani szentélyben.²⁸ Az ellenséges haderő parancsnoka követet küldött és követelte kiadatását. Kümé lakói nehéz döntés előtt álltak: a *hikeszia* parancsának engedelmességgel védelmezzék-e az oltalmat kérőt vagy a túlerőnek meghajolva inkább adják ki Paktüészt a perzsáknak? Szorongatott helyzetében a polisz úgy döntött, hogy egy távolabbi, Miléoszhoz tartozó

²⁶ V.ö. G. THÜR, Performulák a görög jogban?, in: Acta Juridica et Politica 41, Fasc. 34 (Szeged 1992) 521-531.

²⁷ A.R.W. HARRISON, The Law of Athens II, Oxford 1971, 185 pp..

²⁸ Thuküdidész, A peloponnészoszi háború I, 157-159. V.ö. RIGSBY 1996, 433-434.

területen fekvő, nagy tekintélyű jóshelytől kér követek útján tanácsot.²⁹ Az orákulum azt a választ adta, hogy adják ki Paktüészt a perzsáknak. Először belenyugodtak az oltalomkérő kiadatásába, bár az a szakrális jog és a humanitárius erkölcs normáinak egyaránt ellentmondott. De a népgyűlésen a köztiszteletben álló polgár, Arisztodikosz hosszan érvelt a menedékjog megadása mellett – sőt a követeket az orákulum parancsának meghamisításával gyanúsította. Erre újabb követség kiküldését szavazták meg, amelynek már Arisztodikosz is tagja volt. Nyilvánvaló, hogy a politikailag kényes és az egész közösséget is veszélyeztető helyzet megosztotta a társadalmat.

Thuküdidész szerint Arisztodikosz így fordult az orákulumhoz: „Ó, fejedelem! Oltalmat kért tőlünk a lüd Paktüész, hogy elkerülje az erőszakos halált, melyet a perzsák szántak neki. S most a perzsák azt követelik Kümé lakóitól, hogy adjuk őt kezükre. Bár félünk a hatalmas perzsáktól, addig nem akarjuk kiadni az oltalomkérőt, míg világos útmutatást nem kapunk tőled, hogy miképp cselekedjünk.”³⁰ A szöveg jól tükrözi a politikai és erkölcsi dilemmát: a nyers erőszak diktálta cselekvési kényszer, a világi törvények joghézagja és a szakrális alapú *hikeszia* feltétlen oltalmi parancsa közti feszültséget. A menedékjog fenntartásával Kümé háborús viszályba sodródhat, a menekült visszafordítása illetve kiutasítása viszont sérti a szakrális, morális és humanitárius normákat. A polgárok megdöbbenésére az orákulum újfent Paktüész kiadatását parancsolta. A nehéz döntés alól Kümé polgárai úgy bújtak ki, hogy Paktüészt tovább küldték Mütilénébe (biztonságos harmadik országba).

Az életviszonyok jogi szabályozása, így a menedékjog is mindig az adott társadalmi kontextus függvénye. Athén klasszikus korában, a Kr.e. 5. században érezhetően változott a mentalitás, és ez kihatott a jogviszonyok tartalmának a definiálására is. Az objektív, tárgyi felelősséget, a formális érvelést a szubjektív megközelítés váltotta fel. A filozófiai és jogi érvelés egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított a szándéknak.³¹ Ez a jelenség a menedékjog, a *hikeszia* terén is az automatikus, feltétel és mérlegelés nélküli gyakorlatnak az újragondolására készítette a jogalkotót.

A mentalitásbeli fordulatot, a *communis opinio* szenzibilitásában bekövetkezett változást jól tükrözi a drámairodalom. A színház az ókori görögöknél a társadalmi élet fontos része és a politikai irányzatok bírálatának gyakori színtere volt.³² Aiszkhülosz, a híres görög drámaíró³³ Kr.e. 465-460. körül írta az „Oltalomkérők” című darabját, amely egy trilógia része.³⁴ A cselekmény középpontjában itt is a menedékjog megadásának vagy megtagadásának dilemmája áll. Röviden a tényállás: Danaosz király Egyiptomból menekül ötven lányával

²⁹ A milétsziak legfőbb istene Apollón volt, akinek két nagy híri szentély is működött milétszi földön: a Delphinium a városban és a Didymaeum a várostól mintegy tizenöt kilométerre délre. Thuküdidész Didyma szentélyére céloz itt, amely a görög világ egyik legnagyobb jóshelye volt, v.ö. W. GÜNTHER, *Das Orakel von Didyma in hellenistischer Zeit*, Tübingen 1971, 41; RIGSBY 1996, 172.

³⁰ Thuküdidész, *A peloponnészoszi háború*, 1,159 – Muraközy Gyula fordítása.

³¹ Platón, *Törvények* 907d-e; v.ö. JAKAB É., *Praedicere und cavere beim Marktkauf. Sachmängel im griechischen und römischen Recht*, München 1997, 59-60; CHANIOTIS 2007, 238; MACDOWELL 1978, 60 pp.

³² A jog és az irodalom kapcsolatát elemzi a görög tragédiákban D. ALLEN, *Greek Tragedy and Law*, in: *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*, Cambridge 2005, 374 pp.

³³ Aiszkhülosz Kr.e. 525/524-ben született Eleusziszban, arisztokrata család sarjaként. Kr.e. 490-ben részt vett a Marathon melletti csatában.

³⁴ V.ö. P.Oxy. 2256, *Hiketidai vagy Supplices*.

együtt és Argoszban kér oltalmat Aigüptosz ötven fia (a lányok unokatestvérei) elől. Az ötven férfi mindenáron feleségül akarja a lányokat, a nyomukban vannak. A lányok ellenállnak, áthidalhatatlan etnikai és vallási ellentétekre hivatkoznak és Argoszban kívánnak letelepedni – oltalmat kérve. A dráma a menekülők megérkezésével indít: a viharos tengeren átkelve Argosz földjére lépnek a menekültek, és Pelaszgosz száguld feléjük fegyveresek élén. Danaosz felszólítja lányait a *hikeszia* aktusának haladéktalan kivitelezésére:

*„jobb lenne mindenképpen, ó leányaim,
Az istenek közös halmára ülnötök
Bástyánál jobban véd az oltár, véd akár a pajzs.”³⁵*

A lányok fehér gyapottal átfont, Zeusznak szentelt ággal a kezükben tényleg ráülnek az oltárra. Közben a Kórus hangsúlyozza, hogy ők is a görög istenekben hisznek, rendszeresen nekik áldoznak – ezt jelzi az „istenek közös halma” kifejezés a szövegben. Éppen a közös etnikai és vallási gyökerek miatt esett Argoszra a választásuk: ősi mitológiai, szakrális szálak fűzik őket e poliszhoz.³⁶ Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a *hikeszia*, a görög világ szakrális alapú menedékjoga szoros kulturális és etnikai közelséget tételez fel az oltalomkereső és a menedéket nyújtó viszonyában. A szakrális védelem csak akkor képzelhető el, ha az üldözött szakrális szférája közeli rokonságban áll a menedéket nyújtó közösség hitvilágával: ha az oltalmat kereső is mélyen hisz az istenségben, akinek a szentélyében menedékért folyamodik. Idegen hitű, alapvetően eltérő szakrális és kulturális közegből érkező menekülő ezért sohasem tudta igénybe venni a *hikeszia* által kínált oltalmat.³⁷ Pelaszgosz a rokonság ellenére nem valami barátságosan fogadja őket: (234-240):

*„Hová való e népes, nem-hellén csoport,
barbár peploszban s fátylakban hivalkodó,
melyhez szólnunk kell? Mert e női öltözet
nem argoszi, s nem is más hellén népeké.
Hogyan volt merszetek csak így, hírnök, barát,
s kíséző nélkül országunkba lépni, nem
rettegve semmitől? Ez ámulatba ejt.”*

A király szavai arra utalnak, hogy a görög városállamok között az a szokás uralkodott, hogy a menekülők (különösen egy ilyen népes csoport) hírül adták jövetelüket, előzetesen belépési engedélyért folyamodtak és lehetőleg egy *proxenoszt* (vendégbarátot), a befogadó polisz egy tekintélyes polgárát kérték fel szószólónak és képviselőnek a befogadó államban. Azaz előre

³⁵ Aiszhülosz, Oltalomkeresők, in: Aiszhülosz drámái, Budapest 1985, Kerényi Géza fordítása, 188-190. V.ö. S. GÖDDE, Das Drama der Hikesie. Ritual und Rhetorik in Aischylos' Hiketiden, Münster 2000.

³⁶ Ósanyjuk, Io innen származott – bár a népcsoport hosszú Egyiptomi tartózkodása során külső megjelenésében már igen elüt az őslakos argosziaktól. V.ö. M. DREHER, Hikesie und Asylie in den Hiketiden des Aischylos, in: M. Dreher (Hg.), Das antike Asyl. Kultische Grundlagen, rechtliche Ausgestaltung und politische Funktion, Wien 2003, 74.

³⁷ A görögök világképe a „barbárokat” alacsonyrendű embereknek tartotta, v.ö. I. WEILER, Soziale Aussenseiter und Ranrdgruppen im Altertum, Graz 1988.

kapcsolatokat kerestek a közhatalommal a zökkenőmentes belépés és a későbbi integráció érdekében.³⁸

Danaosz lányai a közös mitológiai gyökerekre, a közös istenekre hivatkozva könyörögnek menedékért és bizonygatják argoszi őseiket – jóllehet időközben már több generáción át Egyiptomban éltek. Menekülésük oka a közvetlenül fenyegető fizikai és politikai erőszak, amely mitológiailag (jelképesen) az egyiptomiak által kikényszeríteni kívánt házasságban ölt testet. A kényszerházasság az erőszakos asszimiláció, az etnikai kisebbség kulturális és vallási öröksége megsemmisítésének fenyegetését szimbolizálja a darabban.

Argosz királya, Pelaszgosz is válságos helyzetbe kerül. Ha befogadja a menekülőket, kiteszi népét és államát a dühödt üldözők támadásának. Az oltalomkeresők nagy száma is riasztóan hat – hisz egy egész népcsoport befogadásának problémáját jelképezi az ötven lány felbukkanása. Az „anyaország”, Argosz erkölcsi és politikai kötelessége lenne a menedék nyújtása; Pelaszgosz azonban óvatos: nem akar a népgyűlés, a népképviselői szerv mérlegelése és határozata nélkül dönteni a kényes ügyben: „addig nem is tennék ígéretet neked / amíg az összes polgár nem mond véleményt” (368-369). Sőt, először hosszan vívódik, hogy egyáltalán a népgyűlés elé terjessze-e a kérést – végül a menedékkérők öngyilkossággal való fenyegetéssel kényszerítik e lépésre: „Ez istenekre kötjük fel tüstént magunkat” (465).

Figyelemre méltó, hogy a vallási alapú feltétlen *hikeszia* kiegészül egy második, felülvizsgálati fokkal, a népképviselői szerv mérlegelésével és határozatával. A drámából az is egyértelművé válik, hogy az oltalomkérők számára a szentélybe menekülés, a *hikeszia* itt is csak átmeneti védelmet nyújt – hisz a szentély területén nem élhetnek huzamos ideig. Logikailag két megoldás képzelhető el: az oltalom rövid határidőre való megadása, és utána a menedékkérő visszafordítása, vagy a befogadó polisz társadalmába történő integráció.

Danaosz meggyőző fellépésére a népgyűlés megszavazza a tartós, határozatlan idejű menedéknyújtást, ami a politikai és társadalmi integrációt jelenti – bár nem teljes jogú polgárként, hanem *metoikosz* (a poliszban lakhatási joggal, quasi tartózkodási és letelepedési joggal bíró idegen) gyanánt.³⁹

Babits Mihály méltatása szerint Aiszkülosz „magára az örök-emberi életre tapint rá, egészen forró helyen ... Nagy vízióiból a világ éles képei villannak ki. ... Az ő világa nem a jelenségeké. Ő lefelé ás, a mélységbe, ahol az erkölcsi dilemmák lakoznak.” Éppen ez, az emberiség nagy, alapvető erkölcsi dilemmáinak a diagnosztizálása teszi műveit örök értéké. Aiszkülosz hazafias és vallásos költő a szónak mélyebb értelmében – ahol a haza a vallást, az alapvető és örök emberi értékek, az emberi kultúra premisszáinak feltétlen primátusát jelenti.

4. Igazságos menedékjog?

³⁸ Tömeges bevándorlásról Athén történeti forrásai is tanúskodnak – a társadalmi feszültség és a megoldási modellek tehát nem voltak ismeretlenek a publikum számára, v.ö. DREHER 2003, 74.

³⁹ Polgárjog adományozására egész népcsoportoknak, azaz az integráció legmagasabb fokára először Kr.e. 427-ben került sor Athénban, v.ö. Dem. 59,104; Isokr. 12,93 és 14,51; Lys. 23,2; röviden utal erre DREHER 2003, 74.

Hasonlóan örök emberi problémákat taglal a másik híres görög költő, Euripidész is drámaiban – többször is érintve a menedékjog témáját.⁴⁰ Itt most csak az Ión című darabbal foglalkozunk röviden, amelynek helyszíne Apollón szentélye Delphoiban. A cselekmény kiindulópontja, hogy Kreúza és férje Xüthosz (Euboia uralkodója) gyermekáldásért könyörög az istenhez. Az orákulum Xüthossal közli, hogy az első ember, akivel kilépve találkozik, a fia – ez pedig éppen a 18 éves, felserdült Ión. Erre Kreúza féltékenységéből meg akarja mérgezni Iónt, de tettére fény derül és halálra ítélik. A hír hallatára kétségbe esik:

*„Kedvesek! Jaj, űznek engem, szertezúzzák testemet,
Megszavazták kínhalálom; bárki által veszhetek.”⁴¹*

A Kar az ősi szokásjogra hivatkozva a *hikeszia* igénybe vételét tanácsolja neki (1258-1261):

*„Ülj az oltárláng elé.
Mert ha ott halsz, rájuk akkor véred átokul tapad,
s érte egykor meglakolnak ...
Esdőt nem szabad megölni.”*

Euripidésznél azonban már maga Kreúza is kétségbe vonja alanyi jogát a menedékre: „Törvény által pusztulok” – a világi törvények szerint jogszerű, hogy az emberölési kísérletért halálra ítélték. A jogellenes tettet elkövette, a szankciót a törvények rögzítik – mérlegelésnek nincs helye.⁴² Ugyanakkor rettegése arra indítja, hogy a *hikeszia* rituális cselekményeinek végrehajtásával legalább időleges oltalmat nyerjen, késleltetve a halálbüntetés végrehajtását.

Még inkább vitába száll az ősi *hikeszia* oltalmával Ión, aki felbőszülve üldözi a mérgezőt (1311-1319):

*„Jaj!
Szörnyű, hogy isten nem helyes törvényeket
adott az elmúlóknak; ez nem bölcs szabály;
a gaztevőknek oltár mellett nincs helye,
kergejük el őket: mert hisz istent nem való
illetni ádáz, bős kézzel; csak a jogtalan
megűzötteknek volna oltárnál helyük,
és nem helyes, hogy az istentől egy védelem
fogadja itt a jólelkűt s a gaztevőt”*

Először Euripidész tragédiáiban jelentkezik az éles kritikát a *hikeszia* által automatikusan, alanyi jogon beálló menedék intézménye ellen. Ion című darabjában a világi törvények (*hoi nomoi*) és a szakrális oltalom közti feszültség áll a középpontban: a gyilkos asszonyt a világi

⁴⁰ Euripidész mintegy egy generációval fiatalabb, Kr.e. 485-480. között született Szalamisz szigetén.

⁴¹ Euripidész, Ión, in: Tíz tragédia, Budapest 1964, Devecseri Gábor fordítása, 1250-1251.

⁴² HARRISON 1971, 185 pp.; D. COHEN, Crime, Punishment and the Rule of Law in Classical Athens, in: The Cambridge Companion to Ancient Greek Law, Cambridge 2005, 219 pp.

törvények halálbüntetéssel fenyegetik, de ha az oltárra ülve oltalmat kér, nem szabad elvezetni, vagy kivégezni, hisz ez az istenek elleni véték lenne.⁴³ A gyilkost üldöző Ion panasolja a *hikeszia* elavult szokásjogi szabályait: bűnös kéz ne érinthesse az oltárt, csak igaz ember, akit igaztalanul üldöznek. Törvényszegőt ne illethessen oltalom, a bűncselekmény elkövetőjét igenis el lehet hurcolni az oltártól⁴⁴ és kapja meg jogszerű büntetését. Az oltalomkeresés, a szakrális védelem ne lehessen kibúvó a világi törvények alól. Az irodalmi kritika valós társadalmi problémát célt: az ókori történetírók tanúsága szerint a társadalom kitzasztottjai, a fizetésképtelen adósok, szökött rabszolgák és tolvajok tömegesen próbáltak a kis-ázsiai közismert szentélyekben (például az Artemiszion Epheszoszban) menedéket találni és megbújni a törvény szigora elől.⁴⁵

A szakrális védelmet nyújtó *hikeszia* esetén nem került sor semmilyen vizsgálatra, semmilyen mérlegelési vagy döntési mechanizmus nem létezett eredetileg arra vonatkozóan, hogy megilleti-e az oltalomkérőt a menedék és jogszerű vagy jogszerűtlen-e az üldöztetés. Elvileg bárki, akár a köztörvényes bűnözők is folyamodhattak menedékért, és így kibújhattak a világi igazságszolgáltatás alól. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen korlátlan, feltétel nélküli menedékjog csak addig működhetett kielégítően, amíg maga a közösség kis létszámú, könnyen áttekinthető volt és erős volt az informális társadalmi kontroll valamint az istenekbe, az isteni igazságszolgáltatásba vetett hit. Euripidésznél is megfigyelhetjük, hogy Kreúza ugyan tényleg ráül az oltárra, igénybe veszi az isteni oltalmat – de ő maga is csak a konfliktus feloldásának elodázását látja ebben. Valójában már pusztán dramaturgiai eszköz a bíralt *hikeszia*, hisz az isteni oltalom árnyékában rendezi meg a költő anya és fia megrázó egymásra találását.

5. Kísérletek az alanyi kör törvényi korlátozására

A szakrális menedékjog korlátlan voltának visszásságát a közhatalom, azaz a jogalkotó is korán felismerte. Egy feliratos forrás a Kr.e. 432-431. évből arról tudósít, hogy az athéni állam magas falat emelt az Akropolisz köré és a bejárati kapuhoz három íjász katonát állított őrködni. Az intézkedés érdemtelen személyek bejutását akarta megakadályozni a szentélybe.⁴⁶ A felirat szerint a szökött rabszolgák és a zsebtolvajok távol tartása volt a cél; a három katona a békés polgárok közé vegyülő deviáns elemeket nyilván ki tudta szűrni és fel tudta tartóztatni (a rabszolgákat sokszor már a ruházatukról fel lehetett ismerni). A menedékhely magas fallal és örökkel való lezárása a menedékjoggal való visszaélések számát próbálta visszaszorítani.⁴⁷

Athénban tehát megtiltották bizonyos csoportoknak a szentélyek látogatását – olyan személyeknek, akikről feltételezhető volt, hogy jogellenes cselekményük miatt esetleg ott keresnének menedéket. Ide tartoztak például az elítéltek, idegenek vagy vallásilag

⁴³ DREHER 2003, 65 szerint itt még csak „kivánság” a *hikeszia* korlátozása. Fontosnak tartom azonban kiemelni, hogy ez a kivánság nagyon határozottan artikulálódik Euripidésznél – és hamarosan jogalkotáshoz is vezet, amint azt alább látni fogjuk.

⁴⁴ CHANIOTIS 2007, 238.

⁴⁵ Vö. CHANIOTIS 1996, 68 pp. forrásokkal.

⁴⁶ IG I³ 45; v.ö. THÜR 2003, 26-27.

⁴⁷ CHANIOTIS 1996, 72; THÜR 2003, 27.

tisztátalanok. Senki sem léphetett be egy szentélybe, akit bíróság bűncselekmény miatt jogerősen elítélt.⁴⁸ A törvény szövege ugyan nem nevezte meg a menedékjogot, hanem a szent helyek védelmével érvelt a tisztátalanokkal szemben.⁴⁹ A közvetett és effektív joghatás azonban elsősorban a törvénysértők szakrális oltalomkeresésének lehetetlenné tétele volt.⁵⁰

A törvényt megszegőket halálbüntetéssel sújtották. Törvények tiltották, hogy dezertőrök, a csatában gyáván viselkedők, házasságtörő nők a szentélyek területére mehessenek.⁵¹ A menedékjogra való kilátást is elvesztették továbbá azok, akik az oltalmat nyújtó területen bármilyen jogsértést elkövettek.⁵²

Ezt egészítette ki az athéni jogszabály, mely szerint a *kakourgoi*, a bűncselekményt elkövetők bárki által elvezethetők voltak: a jogos önhatalmat bármely athéni polgár gyakorolhatta és a gyanúsítottat a Tizenegyek elé hurcolhatta (*apagoge* eljárás).⁵³ A Tizenegyek elrendelték az eléjük hurcolt kivégzését – a gyanúsítottak azonban joga volt vitatni a vádat. Ebben az esetben a Tizenegyek átadták az ügyet az esküdtbírósnak; ha bizonyítani tudta ártatlanságát, felmentették – ha alulmaradt, halálra ítélték. Nyilvánvaló, hogy az *apagoge* áttörte a szakrális *hikeszia* határait, hisz a bűnöző bárhonnán, az oltártól is elhurcolható volt. Ugyanakkor az önhatalmú jogérvényesítés, az ősi magánbosszú helyét már rendes bírósági tárgyalás vette át, amelyben a megvádoltnak joga volt a védekezésre (ezzel gyakorlatilag az ártatlanság vélelme érvényesült).

A jogszerű és jogellenes menedékkérés közötti differenciálás a szakrális normákban számos változást hozott: a bűncselekményt elkövetők, különösen az élet, testi épség ellen támadók szakrálisan „tisztátalannak, beszennyezettnek” minősültek, ezért tilos volt bármilyen szentélybe lépniük, amíg nem tisztultak meg a bűntől. A szentélybe lépés tilalma automatikusan megszüntette a *hikeszia* igénybe vételének lehetőségét, hisz ahhoz az oltárral vagy istenszoborral való fizikai kapcsolat létesítése elengedhetetlen volt.⁵⁴ A menedékjog hatályát tehát közvetve, a megtagadás kifejezett kizárásának kimondása nélkül szűkítette ez a szabály.⁵⁵

Az egyik legnevezetesebb szakrális kitiltás a klasszikus Athén történetében Andokidész esete volt: a város gazdag, befolyásos családjából származó politikus fiatal korában aktív, cselekvő részese volt egy vallásgyalázó botránynak, mit politikai céllal szerveztek: Kr. e. 415-ben, valószínűleg egy expedíciós hadsereg Sziciliába való kiküldését megakadályozandó, a városban számos Hermész-szobrot megrongáltak, megcsonkítottak. Az atrocitást nagy politikai per követte, amelyben Andokidész (feltehetően) társai ellen vallott és ezáltal a világi igazságszolgáltatás szigora elől megmenekült. Az ügy kapcsán a népgyűlés határozatot hozott, amely ki nem mondottan, de mégis személye ellen irányult: „... ám ti egyúttal azt is

⁴⁸ THÜR 2003, 27 pp.

⁴⁹ CHANIOTIS 2007, 240.

⁵⁰ Andokidész 1,133

⁵¹ Demoszthenész 59,87; Aiszkhinész 3,177.

⁵² A szentélyek sokszor nagy kiterjedésű, több hektáros területtel, bírtak.

⁵³ Vizsgálóbírók Athénban, v.ö. THÜR 2003, 27; G. THÜR, DNP 6, 1999, 146; M.H. HANSEN, *Apagoge, Endeixis and Ephegesis against Kakourgoi, Atimoi and Pheugontes*, Odense 1976, 36-48.

⁵⁴ V.ö. Demoszthenész 59,87; HARRISON 1971, 36; MCDOWELL 1978, 125.

⁵⁵ V.ö. THÜR 2003, 27-28..

megszavazták, hogy tiltsák ki az agoráról és a szentélyekből, hogy akkor se tudjon érvényt szerezni igazának, ha vele bánnának jogsértő módon az ellenségei.”⁵⁶ Azaz Andokidésznek tilos volt bármely szentélybe belépni vagy vallási ünnepségen részt venni – a vallásgyalázás alól a világi igazságszolgáltatás nem oldotta föl, sőt. A szentélybe lépés tilalmának az volt a következménye, hogy az érintett soha, semmilyen fenyegetés esetén sem vehette igénybe a *hikeszia* oltalmát.⁵⁷

Jól látható ez a fejlődés például Platón Törvények (*Nomoi*) című művében, amelyben a filozófus az ideális polisz jogrendjét igyekezett felvázolni.⁵⁸ Világi és vallási tilalmak rendszerét alkotja meg (a görög városállamok pozitív jogára építve) az erőszakos bűncselekmények elkövetőinek távol tartására a szentélyektől.⁵⁹ Figyelemre méltó, hogy Platón különböztet a szándékos és a nem-szándékos emberölés között és a tett súlyának megfelelően differenciál a szankciónál is.⁶⁰ A *hikeszia* igénybe vételének lehetőségét nála teljesen kizárja az a szabály, hogy az elkövető az emberölés után haladéktalanul legalább egy évre száműzetésbe köteles vonulni.⁶¹

A fenti tilalmak mellett maguk a szentélyek is igyekeztek szelektálni a menedéket kérőket. Ez jól megfigyelhető az úgynevezett *lex sacra*, vallási törvények szövegében; például egy Ióniából, Metropoliszból származó felirat kifejezetten előírja, hogy a szentély élén álló főpaprak joga van eltávolítani, kiutasítani a nemkívánatos oltalomkérőket.⁶² Valószínű, hogy ebben az időben már minden szentélyben, általánosan felülvizsgálták a menedékjog igénybe vételének jogosságát. A szentélyek személyzetének (papok, papnők, szolgák) jogában állt a nem kívánatos oltalomkeresőket elzavarni, kitiltani. Hisz ebben a korban már népes társadalmi csoportokra volt jellemző a hajlam a menedékjoggal való visszaélésre.⁶³ A szentélyek néha trükkös megoldásokhoz is folyamodtak, hogy a kényelmetlenné vált „menekülttől” megszabaduljanak.⁶⁴ Például Diogenész Laertios tudósít egy szélsőséges esetről: az Eretriából származó filozófus és politikus Menedemosz oltalomkeresőként egy szentélybe vonult, majd „ottfelejtette magát”. Huzamosan éledélt a templom területén, mígnem a szentélyt felügyelő polisz titkon felháborodott polgárai azzal álltak elő, hogy a szentélyben eltűnt két aranykehely, ezért az ott tartózkodó menedékkérőket kivétel nélkül és

⁵⁶ Lysias, Andokidész ellen 6,24, in: Bolonyi Gábor (szerk.), Lysias beszédei, Budapest 2003, Kopeczky Rita fordítása.

⁵⁷ CHANIOTIS 1996, 72-73.

⁵⁸ W. KNOCH, Die Strafbestimmungen in Platons Nomoi, Wiesbaden 1960, 17 pp..

⁵⁹ Platón, Törvények 865-869.

⁶⁰ T.J. SAUNDERS, Plato's Penal Code, Oxford 1991, 202 pp. Figyelemre méltó az is, hogy Platón a rabszolga megölését is szakrális vétségnek tartja, v.ö. Platón, Törvények 865c-d.

⁶¹ Platón, Törvények 865e.

⁶² LSAM 29, 8-15. V.ö. CHANIOTIS 1996, 78.

⁶³ A későbbi források legtöbbször a szökött rabszolgák oltalomkéréséről és kiutasításáról tudósítanak. A *hikeszia* bármely társadalmi rétegből származó személynek oltalmat ígért. Különösen gyakran vették igénybe az oltalomkeresés lehetőségét a rabszolgák, akik saját uruk (tulajdonosuk) kegyetlenkedései elől így próbáltak menekülni. Ez az ókori menedékjog humanitárius jellegét domborítja ki. Figyelemre méltó a rabszolgákra való kiterjesztés, hisz a szabadok és rabszolgák közti, státuszbeli különbség egyébként áthidalhatatlan szakadékot jelentett a két embercsoport között (a rabszolgák teljesen jogképtelenek voltak, sem közjogok, sem magánjogi jogosultságok nem illették meg őket).

⁶⁴ THÜR 2003, 31-34.

haladéktalanul ki kell utasítani.⁶⁵ Menedémosz esete azt is tanúsítja, hogy ha az oltalomkérő a menedék (befogadó állam) területén bármilyen bűncselekményt elkövetett, azonnal elvesztette a menedékhez való jogát.

Epilógus

Az ókori görög források menedékjogról szóló tudósításainak ismertetését még hosszasan lehetne folytatni. Lényeges és forrásokkal jól alátámasztott témakörök maradtak még említés nélkül – így például a rabszolgák elleni kegyetlenkedést korlátozó, humanitárius jellegű menedék, amely a szökés jogszerűségének bírósági úton való felülvizsgálatához vezetett. Ha a tárgyaláson bebizonyosodott, hogy a tulajdonos ok nélkül kegyetlenkedett rabszolgájával, elvesztette tulajdonjogát – mert a bíróság a menekült „kényszereladását” rendelte el.⁶⁶ Hasonló szabályok maradtak fent a római jogból is.

Arról is érdemes lenne szólni, hogy a vallási védelem alatt álló, szakrális jellegű, valamely szentélyhez vagy szent helyhez kötődő oltalom mellett hamarosan kialakult a személyhez fűződő menedékjog is, amelyet az adott poliszban polgárjoggal nem rendelkező (külföldi) oltalomkérőknek biztosítottak az üldözés ellen. Ezt a személyre szóló menedékjogot is az *aszülia* terminus technicus jelölte.⁶⁷ Amint azt fent láttuk, az *aszülosz* főnév kezdetben szintén a szakrális jellegű, az isteneknek szentelt helyet jelentette,⁶⁸ de később a bizonyos személyeknek nyújtott, a tartózkodási helyüktől függetlenül élvezett oltalmat is ezzel a szóval jelölték⁶⁹ (a Kr. e. 5. századtól figyelhető meg ez a hangsúlyeltolódás).⁷⁰ Sőt, az *aszülosz* – „sérthetetlen” jelző a hellenisztikus korban egyre inkább az államközi szerződések terminológiájává vált: nem csupán szentélyek, hanem városok területe illetve határai vindikáltak ezáltal maguknak „nemzetközi jogi” védelmet.⁷¹

Mindez kiszorult e lapokról, elsősorban terjedelmi korlátok miatt. Jelen tanulmány pusztán felvillantja a menedékjog szakrális, erkölcsi, filozófiai és jogi koncepcióit az európai kultúra

⁶⁵ Diog. Laert. 2,142.

⁶⁶ V.ö. THÜR 2003, 31 pp.

⁶⁷ Angelos Chaniotis megfogalmazása szerint a *hikeszia* rítus, míg az *aszülon* egy állapot; v.ö. CHANIOTIS 2007, 233-234.

⁶⁸ Vö. M. DREHER, Einleitung: Die Konferenz über das antike Asyl und der Stand der Forschung, in: M. Dreher (Hg.), Das antike Asyl. Kultische Grundlagen, rechtliche Ausgestaltung und politische Funktion, Wien 2003, 9-10.

⁶⁹ A hellenisztikus kortól, a Kr. e. 4. századtól már nemzetközi jogilag elismert menedékhelyi státusz is létezett. Végül az *aszülia* fogalmát kiterjesztették bizonyos városokra és azok területére is. CHANIOTIS 2007, 234.

⁷⁰ Jóval később, a posztklasszikus és a bizánci jogban az egyházi menedékjog volt ismeretes, amely valamely keresztény templom épületébe való meneküléssel valósulhatott meg. Tulajdonképpen az ősi *hikeszia* utódjáról van szó. A keresztény császárok (mint világi hatóságok) elismerték az egyház ezen jogát, de igyekeztek korlátok közé szorítani, különösen az alanyi kör vonatkozásában. De a posztklasszikus és korai bizánci „Schutzbrief”, (védőlevél), görögül *logosz aszylasz*, is oltalmat nyújthatott, amely a fenyegetett személynek, tartózkodási helyétől függetlenül, garantálta a védelmet. Ezek a védőlevelek a templomi és a személyre szóló menedékjog határára álló, a templomi menedéket helyfüggetlenné emelő intézmények voltak.

⁷¹ Részletesen tárgyalja a vonatkozó feliratokat RIGSBY 1996, 27 pp.

bölcsőjében, az ókori görög világban. Hisz olyan örök emberi értékekről van szó, amelyek tényállásai és problémái az évezredek távlatában is meglepően konstansak maradtak.